

Dicir o nome e esperar o eco

Celso Fernández Sanmartín

Luz Méndez

Para presentar a Celso Fernández Sanmartín a min abondábame con dicir que é de Lalín, é amigo dos meus amigos e é o meu amigo. Pero para quen non o coñeza, quérovos dicir que é licenciado en Filosofía, ten unha ducia de libros de poesía escritos e é contacontos. Ó mellor é todo o mesmo e eu separo inocentemente.

Non quero interrompervos máis nin facer ningunha xácara porque a verdade é que me gustaría que o escoitásedes a el, que xa é moi coñecido tamén por saír no *Luar*, non sei por que o presento.

Grazas Celso.

Celso Fernández Sanmartín

Por referencias, direi que saír no *Luar* foi unha cousa moi boa. Cadrou que deixei de ir ó *Luar* cando empezou a pandemia, e despois na pandemia fun un par de veces namais. Despois deixei de ir. E aí descubrín que a xente nos recoñecemos máis polo andar e pola voz que pola cara. Porque eu, que non teño coche, nas estacións de autobuses mesmamente, coa máscara posta, había xente que se volteaba e dicía: “Ah! Ti es o de...”.

Eu quéroilles contar algo de Lalín, xa que me presentaron como persoa de Lalín. Aquí hai xente que me pode impugnar. Vexo que este é un paraninfo propicio á impugnación en directo, entón estou contento e tranquilo. Sempre vai haber quen saiba máis ca min. Hai un gran contador aquí, Gonzalo Navaza. Ía contar unha historia que me contaches ti hai anos, pero non a vou contar. Vou contar outra, vou contar outro caso que el sabe ben de quen falo.

Lalín é un sitio moi especial, raro... Ten algo de todo. E tiña un señor —que non vou dar aquí o nome, porque aínda lle viven os fillos e os netos— que tiña sona de ser un... E é raro, dicir eu, vir a un congreso de onomástica e dicir que non vou dar o nome. Empezo mal. Intentarei melloralo despois.

Ben, vou dicir un nome! Vou dicir un nome! Meu pai lévao todos os días á partida; el vai mirar, porque el non pode xogar. Un día pregunteille:

—E este señor que non vén diario, que está sempre de pé arredor da mesa?

—A ese home chámanlle “A Niebla”.

É moi bonito, encántame a min o tema dos alcumes. Hoxe rematarei contando unha cousa dun alcume, unha historia moi especial dun alcume. Pero antes vou contar brevemente isto desta persoa, que non podoo nomear, como xa dixer, que tiña sona de ser un gran comedor.

Vostedes saben que na época da fame en Lalín comíase cando era pola festa —va! o común da poboación. Despois había os ricos que comían cando lles daba a gana—, comía pola festa; comíase por un enterro, que cha daban, se era o teu xa non comías, pero se era doutro pois sempre comías algo; e tamén por unha aposta. Nas apostas non gañabas máis que non ter que pagar o que comías. E este home, por exemplo, chegou a comer por unha aposta, dunha asentada —que ese é o mérito, claro, que se ti dis “Ah, eu como tres queixos en tres meses!”, home, iso non ten mérito, pero dunha asentada...— el comeu tres queixos dunha asentada. Preguntáronlle:

—E como fuches capaz?

E dicía el:

—Con pan, se non non daba.

E contan outro caso moi simpático del. Ti sabes que en Lalín —Mateo tamén o sabe, e Luz, e Carme—, sabedes que en Lalín, ata non hai tanto tempo, a palabra *psicólogo*, *psicóloga*, non existía. A xente, se lle pasaba algo, íao contando en alto pola rúa e sempre había algún que che oía e dicíache: “Home, pois eu fixen isto” ou “fai así desta maneira...”. Miña avoa dicía que un home que viña alí pola rúa da Ponte abanicando uns papeis... “Me cago nisto, me cago no outro...”

non teño por que explicar os insultos, pero el... el cagábase en todo. E díxolle un dende a outra beirarrúa, díxolle:

—Oes, que che pasa?

—Que me ha pasar? Que veño do *untamiento* de pagar a contribución!

—Home, pero pagámola todos!

—A min non me amarga pagar a contribución. A min o que me fode é ter que asinar aí onde pon “El beneficiario”.

Iso era o que a el máis lle molestaba.

Pois, como se dicían as cousas así en alto, un día pola praza da Igrexa, a este home que non digo o nome del, díxolle un dende a outra punta:

—Oes, fulano! [*fulano* é un xenérico]. Oes, fulano! Se comes dezasete *costilletas* págochas!

A denominación *costilleta* en vez de *costeleta* tiña un porqué: porque naimais que as comían os ricos, que eran os que falaban o *castellano*. En Lalín dicía a miña avoa —isto é unha fórmula de socioloxía—, dicía: “Cando un labrador pobre come unha *merluza* é que un dos dous está malo”.

—Oes, fulano! Se comes dezasete *costilletas* págochas!

E díxolle el:

—Agora non, que vou para unha voda, pero á volta...

E ganoulle a aposta, claro.

Encántanme os temas do ceo. Eu tiven ocasión unha vez na miña vida... Porque en Lalín co tema da luminotecnia ben nos chega. Alí, luz de noite...! Miren, voulles explicar o que é o caciquismo así brevemente. Cando son as eleccións vai o alcalde e vai o secretario con el polas aldeas. Entón vaille preguntando á xente cando entra para o mitin:

—Aquí que vos fai falta?

Díxolle un señor, non vou dicir de que aldea, díxolle:

—Eu non te vou votar. Quedastes de me poñer a luz diante da casa e non ma puxestes.

—Home, pero é que inda vimos poñendo a liña por aquí. Espera un pouco.

Pero puxéronlla.

—Que? Estás contento?

—Que vou estar contento!?

—Home, pero puxésmocha!

—Pero está mirando para a *carretera*!

E entón, por lle cumprir o gusto, agora ides por alí e vedes todos os faroles mirando para a *carretera* menos un que o puxeron dado a volta mirando para a porta dunha casa. Iso é coma a intelixencia artificial, traballa a *degüello*: o que ti queres, aí o tes!

Pero eu non ía contar nada disto. Eu ía contar das estrelas, que... ah! Non! Deste señor que comía tanto! Que non só comía! Del, dicían que era comunista e ía a un bar que se chamaba O Astronauta, que lástima que desaparecese, porque era un bar marabilloso. Nese bar tiñan unha televisión, e cando a Unión Soviética e os Estados Unidos andaban coa loita por ver quen conquistaba o espazo exterior, el dixo:

— Hostia, teño que axudar os soviéticos!

E na casa deseñou uns planos e mandoulle para alá, para *Moscú*, os planos do Sputnik, do satélite aquel que era como unha pelota cuns rabiños. Entón cando botaban na televisión, que estaba el mirando: “A Unión Soviética lanza un satélite: o Sputnik”, el miraba para a xente e dicía:

— Se non é por min...

Lalín dá para moito. Vivir no medio desa cultura ou te enriquece ou te embrutece ou ambas as cousas. Por exemplo, o outro día —isto non ten nada que ver con este congreso, pero é igual, acórdame a min agora. E como eu vou moito ao Camilo, ó café de Camilo, que é o máis antigo de Lalín, dende o ano 30 está

aberto— Ernesto é unha persona moi... [sinala unha liña recta vertical]. Enténdese, non? É así, *aplomado*. Un día entrou un home... Estaba eu ás oito da tarde dun día coma este, que como dicía el: “Hoxe choveu unha vez namais”, e entrou un home ás oito da tarde. Eu levantárame tamén cedo pola mañá e chovera unha vez namais. E entrou sacudíndose:

—Me cago nesto, me cago no outro, tanto chover...

E díxolle Ernesto:

—Bah, non che é cousa de auga.

No dicir, un é capaz de conformarse co peor que lle veña. O outro día contábame a min Cristina, do Camilo, a parella de Ernesto, dicíame que a Ernesto unha vez lle viñera unha muller e lle dixo:

—*Ernesto, hágame un café que no esté ni muy caliente ni muy frío, ni muy cargado ni muy flojo.*

E díxolle Ernesto:

—Normal, logo.

—*Eso, eso, normal! Normal!*

É bonito!

Eu estiven unha vez no Perú contando contos, e leváronnos a unhas escavacións dun grupo humano e cultural distinto dos incas, que chegaron despois e os conquistaron, e que se chamaban os guari. Os guari eran grandes coñecedores do ceo, como eran todos os mesoamericanos, esas culturas. Descubriran alí, desenterraran unhas pedras que eran, eu non vos esaxero, eran exactamente, máis ou menos, mil quilómetros arriba, mil quilómetros abaixo, eran coma este estrado no que estou eu, así deste tamaño. Estaban perfectamente labradas, eran chás, e tiñan un rebordiño así coma un cadro, así, polas catro beiras. Entón había a dúbida de para que serían aquelas pedras, se para facer sacrificios, se sería unha salina para traer auga e deixala alí evaporar e recollerlle o sal... A teoría máis fundada parece ser que era para evitar a *tortícole*, para os astrónomos da época: botábanlle unha fina capa de auga, e podían contemplar o ceo mirando para o chan. Era moi bonito iso.

Tamén tiñan un dominio grande sobre o ceo porque eles tiñan unha praza e un pau no medio, e chamábanlle “o pau de atar o Sol”, tócate o nabo! Aínda que sexa simbolicamente! Esa capacidade de dicir: “coñézote o suficiente como para poder atarte aquí un día a unha hora que eu sei que vas vir”.

Había os enterramentos, os dos pobres, que eran pobres, e había os dos ricos. Os dos ricos eran... Eu nunca, ou poucas veces, teño visto pedra tan ben labrada coma aquela! Eran unhas sepulturas como son aquí os panteóns. Estamos falando dunha escavación arqueolóxica, polo tanto estaba só a pedra; non había nin policromías, non quedaba nada. Era, digamos, a estrutura en bruto do que foran eses enterramentos. Tiñan unhas capeliñas, como hai nas igrexas para meter un santo, unha santa; alí eran para meter un defunto.

Pero, ós defuntos, o que facían era, non os embalsamaban no sentido expicio do que facían, nin os metían en terra; envolvíannos en trapos. O que facían de cada persoa que enterraban era un ovo, o máis parecido á figura dun ovo. E despois poñíanlle no curuto da cima, no que sería a parte que correspondía á cabeza da persoa, poñíanlle ouro, unha capa de ouro. E metíano naquela vitrina de alí, que tiña un buratiño cenital que unha única vez no ano entraba o sol por el e daba en vertical naquela chapiña de ouro, na cabeza do defunto, e era o día que a familia ía para falar co defunto, era o día que podían falar con el.

A min da cultura popular galega, unha das cousas que máis me interesan dos nomes é que sempre me interesou pouco aqueles que presumían do nome porque realmente estaba tamén o alcume, que era algo que se daba por outro motivo. Cando o alcume te identificaba cun elemento da natureza igualábase a el. No Barrio de Abaixo hai a familia dos Carrizos, dos Ratos... hai un montón de nomes de animais. A min iso paréceme unha elaboración cultural excelentísima, poder falar co mundo de igual a igual. Cando se falaba da cultura galega ou cando se fala da cultura galega por aí, tense como pouca cousa, sempre se tivo! Inda onte estiven nunha entrega en Lugo duns premios, Premios Mestras e Mestres da Memoria, que llo deron a Camiño Noia, a gran recompiladora do conto popular galego, que o meteu dentro das estruturas europeas de clasificación dos contos populares; e a Quique Peón, gran bailador, xente que recupera, recolle da tradición oral. Sempre me pareceu... non sei que ía dicir. Perdinme!

Perdinme, pero mira, si, fun a Lugo. Agora que me acordou outra cousa! Cando Celsa do Acevedo marchou emigrada, xa Pepe da Portela levaba alá un ano, en París, mandoulles os nomes por escrito, un mapa do que tiña que facer cando lle topou un traballo, e díxolle:

—Vente. Tes que coller este tren. Tes que chegar a Hendaia. Tes que chegar á estación de...

Como se chama a estación central de París, oh!??, a que está alá! [fala co público] Saint-Nazaire, a unha desas. Eu creo que non era esa, pero... É outra! Porque eu estiven nela. Gare de l'Est, debía ser! Ben, non sei. O caso é que, a partir de alí díxolle:

—Tes que coller o metro e tes que chegar á estación de *Malas Evres* (Malesherbes) —el dicíao así, *Malas Evres*—. Entón, cando chegues á estación de *Malas Evres* e baixes do tren, do metro, tes que saír pola porta da dereita, que eu heite estar alí esperando.

Entón Celsa de Acevedo fixo todo polos nomes, guiándose polo que levaba no papel que lle chegou nunha carta del e o que vía escrito, e chegou á estación de *Malas Evres* e quedou tan asombrada desa estación que fixo así [xira ollando cara arriba] e saíu pola porta da dereita. E non estaba Pepe. Ela dixo:

—*Bueno*, París moito máis ca Santiago non ha ser.

E botouse a andar por París, a ver se atopaba a Pepe. Dixo:

—Levaba andadas tres horas e cheguei a unha barriada xitana, e dixer eu: “Ai! que carallo!, xa volvín para España”, e dei volta. E crucei unha autoestrada de sete carrís. E funme onde uns taxis, e había un taxista e díxenlle: “Perdinme!” —*Je ne comprends pas*. —Que me perdín, hostia!

E entón deulle a carta. E o taxista sabía doutro taxista que era galego. Levoulle a carta e o taxista leuna e dixo:

—Sube, muller.

Levouna ata a saída na que aínda Pepe da Portela estaba alí esperando por ela. A importancia dos nomes! Non se lle esqueceron máis aqueles nomes.

O outro día acordábame a min, cando les os relatos latinos de Plinio o Vello e Plinio o Novo, a primeira vez que me pediron facer o pregón da Festa da Pisa, en Froxán. A quen lle dicía:

—Vou a Froxán facer o pregón da Festa da Pisa.

E dicíanme:

—Hostia! pero logo, moitos italianos hai alí!

—Que non! Da pisa da castaña! Que é un sistema tradicional de aproveitamento, secado e debullado da castaña!

E nada, funlle facer alí o pregón e leváronme a unha casa, porque as casas teñen nome. E como era a casa, ho!?! Era a Casa da Torre. Leváronme á Casa da Torre, ceí alí e coñecín a Xan de Vilar, que sabía —iso era o que antes... xa vou retomando.

Quería falar da grandeza da nosa cultura, que eramos capaces de falar con calquera cousa da creación, con calquera cousa que houbese no mundo. Eramos capaces de falar cos animais. Ás veces non nos conviña nomealos directamente pola especie. Non dicías *o lobo*, non dicías *o raposo*. Creo que disto falastes ó mellor á mañá tamén. Dicíanlle *Xan* ó raposo e *Pedro* ó lobo. [Falan dende o público] O ano pasado falastes diso! Xa che hai ben tempo! Retomando iso de Xan e Pedro eu vouvos contar un conto do lobo e do raposo, que son antagonistas, son animais que se levan mal os uns cos outros. É un conto que eu conto moitas veces por unha única palabra que sae nel. Porque é unha palabra da que eu estou namorado.

O raposo viña farto de comer e díxolle o lobo:

—Ai! Ho! E logo de onde vés que tan farto estás?

E díxolle o raposo:

—Ui, veño de comer unha farta de troitas!

—E logo como fixeches para as coller?

—Vente! vente comigo que che ensino.

Entón levouno ó río, atoulle un cesto de vergas ó rabo, e dixo:

—Agora tes que meter o rabo e o cesto dentro do río e dicir: ‘Peixes ó cesto, troitas ó rabo’, xa verás como te fartas de comer nelas.

Entón o lobo inocentemente —era no inverno— meteu o cesto.

—Canto máis ó fondo vaia, mellor, eh!

E meteu o rabo case ata o mesmo ollo do cu —é bo para as almorranas, quen padeza, mételo na auga fría...—. Entón o lobo estivo alí. O raposo o que facía, botáballe de vez en cando unha pedriña.

—Ai! Xa pican, xa veñen! Di, di, di!

—Peixes ó cesto, troitas ó rabo!

—Ai, ai, ai! Ai! que xa veñen, ai que xa veñen, ai!

—Vaste fartar delas, eh!?

Pero —e aí vén a palabra— era unha noite de xiada e, di o conto, *encarambelouse* o río. Xeouse por riba. Entón prendeu o lobo polo rabo. O lobo, vendo que non daba saído de alí, que estaba pillado, díxolle ó raposo:

—Vaite alí á aldea buscar os martelos para romper os carambelos. Pero vaite por lonxe dos palleiros, que non te sintan os cadelos.

E o raposo fixo exactamente o contrario. Foi por cerca dos palleiros e os cans:

—*Ghau ghau, ghau ghau, ghau ghau!*

E foinos arrecadando a todos.

—*Ghau ghau, ghau ghau!*

E cando viña de volta dicíalle o lobo:

—Por alá! por alá con esa xentiña!

E dicía o raposo:

—Xa vou axiña! Xa vou axiña!

É bonito! Os xogos vocais son moi bonitos! Decía a miña avoa que había en Lalín un xordo de comenencia que lle debía cartos a todo o mundo e estaba un día na horta cunha besta e dixo un que pasou:

—Ai! Non! Hoxe cóbrollos! Oes! Cando me dás eses cartos?

—Si, ando ós cardos!

—Non che digo eso!

—Si, son para o besto!

—Seica me fodes?

—Cómeos ben, come.

Era moi bonito, contábao miña avoa! Acordoume agora.

Entón o lobo fixo tanta forza por se dar ceibado de alí e que non o desfixesen os cans que arrancou medio rabo. E despois de burla decía o raposo:

—E quen será aquel guirguleiro que vai cichando sangue polo traseiro pola cima daquel lombeiro?

É bonito! É unha traxedia, pero é bonito! Home, podía ser! Iso cóntasllo agora ós nenos e soñan, hostiaaaa! Quítate do teléfono, me cago na contra!!

Decía un home de alá de Muxía que lle di a filla, que é profesora no Instituto de Cee:

—Papá, leve a rapaza con *usté*. Enséñelle algo do mar, ensínelle algo do monte.

—Si, e quen os desengancha diso?

E despois decía unha cousa moi triste. Decía:

—Parece que non estamos aquí para nada.

A min iso dáme moito que pensar. Miña avoa, que foi criada de servir antes de volver, ela emigrou —e isto vai tamén por un nome, que é o nome do barco no que ela emigrou para Buenos Aires. Miña avoa, cando contaba esa historia tantas veces, por iso a min me acorda sempre e non se me esqueceu, ata me aburría, dicíalle:

—Pero mamá Carme, non contes iso máis! Me cago na contra! Escusaches ir para alá!

A familia, xa sabedes... Miña avoa dicía:

—Eu fun para Buenos Aires nun barco que se chama *O Caparcona*.

Ata que un día no Museo do Pobo Galego, subindo á Sala de Sociedade [Memoria e Tradición], alí está a primeira vitrina que é dedicada á emigración e ten un cartel das empresas navieiras que facían as rutas a Venezuela, que facían as rutas a Buenos Aires, que facían as rutas ó Porto de Santos ó Brasil, que facían as rutas á Habana, e de terceiro está o barco no que foi miña avoa. E non era o *Caparcona*, era o *Cap Arcona*. *Cabo Arcona*, un barco fretado en Amberes. Un barco que despois de facer a súa vida levando xente para a emigración volveu e fixo cine. Fixo de *Titanic* nunha película. E a última vida que tivo foi cando os nazis viñan baleirando os campos de exterminio, levando a xente para deixar cantas menos probas mellor do que eles levaban feito, e na baía de Lübeck estaba o *Cap Arcona* e dous barcos máis. Meteron no *Cap Arcona* 5 700 prisioneiros e puxéronlle a bandeira nazi. E veu a aviación inglesa e bombardearon o barco e afundírono. Mirade nun nome cantas vidas collen. *Válgame dios!*

Eu díxenvos que a min me gustaban moito os nomes e faleivos da Casa da Torre. É que salto dunha cousa noutra! Non sei por que! A Casa da Torre, en Froxán, onde coñecín a Xan de Vilar. A min leváronme cun interese —levoume Vitorino de Santiago—, cun interese especial en que eu coñecese a Evaristo o Vello.

Evaristo o Vello, coma Plinio o Vello, era o gran correspondente do lugar de Froxán e practicamente de todo O Courel. Pero era un home que cando eu o coñecín xa non falaba. Entón estaba sentado nun sofá destes que, se te botas para atrás... [fai un aceno coa man en sinal de que se reclina]. É unha comodidade. El estaba sentado alí e Vitorino non se conformou en que —por iso está ben que a memoria en canto que interese sexa compartida— Evaristo o Vello non me puidese contar nada do que el tiña tantas ganas de que Evaristo o Vello me contara. Vitorino contábamo el coma se fose o intermediario, coma se Evaristo o Vello fose un indio síux e el fose o intérprete e mo transmitise a min, que era outro indio síux! *Válgame dios!* El dicíame:

—Porque Evaristo o Vello, o mellor serranchín do Courel... Porque Evaristo o Vello, aquel día que estaba na lareira e tiña un cartucho de dinamita metido na parede e un por facer a broma quitou o cartucho e botouno no lume e todo o mundo escapou correndo e el con toda a parsimonia colle o cartucho e fixo *Fff* [sopra e limpa debaixo do brazo], eolveuno gardar no sitio.

Oes, como quedas, eh!?

Cando veu do servizo militar trouxo de recordo unha bomba antibarco, aí da capitanía de Marín. Eran unhas bombas así pelotudas, que levaban uns pivotes. Esas colócanse a unha altura entre a auga e o fondo, que se vén un barco e pega contra un pivote deses e o pistón: *Pan!* Ben, xa sabedes, non? Quen non entende de guerra? Iso, pega un *pepinazo* e afúndese o barco. Pois el tróuxoa para a pesca. Botouna a un pozo fondo do río Lor e cando chegou ó fondo... Dixo:

—Foi a primeira vez que lle vimos o fondo a ese pozo.

Dicía Xan de Vilar:

—Pensamos que fora milagre, que choveron troitas en Vilar aquel día.

Despois din que todo é imaxinación: non é todo imaxinación, hai un trasfondo real nas cousas que pasan. Dixo:

—Botamos a bomba e inda tardou a auga en volver.

Contaba cousas moi bonitas. Era un home de suma tranquilidade. Contaba, non; contábame Vitorino por el. Dicíame:

—El andaba coa madeira.

Isto non se sabe, pénsase que é cousa máis de tirando para Asturias, que baixaban madeira polo río. E dos Pireneos tamén. Para transportala. Pero polo río Lor tamén baixaron madeira, madeira do Courel. Non son ríos tan anchos coma os ríos pirenaicos. Entón moitas veces nunha estreitez, a madeira, os paus, chocaban, un atravesábase e impedía que os outros continuasen e había que ir cunhas palanquetas de ferro por riba dos paus e destupilos para que continuasen río abaixo. E unha vez fixo iso Evaristo o Vello, coa mala sorte de que caeu ao río nun sitio que lle chaman o pozo do Salto da Cabra, que é un pozo fondo que

non se lle coñece... Porque os pozos nos ríos están todos bautizados, os pozos fondos. Por que? Para a prevención sobre todo dos nenos:

—Non vaias ó pozo do Salto da Cabra.

Están cheos de misterios porque ten desaparecido xente. E o río compórtase dun modo completamente distinto ó mar. O mar non nos quere; ti morres no mar e o mar bótate. Métete nunha corrente e lévate para un cantil, lévate para unha praia, pero ti apareces, se non quedas preso abaixo, claro. Pero se ti caes no pozo fondo dun río non volves aparecer, por iso están cheos de misterios e por iso lle dan nome propio ós pozos. El sen saber nadar caeu ó pozo do Salto da Cabra. E díxolle Vitorino:

—Como foi que saíches se non sabías nadar?

E dixo el:

—Fun ata o fondo e, cando cheguei, saín andando.

Isto é unha cousa preciosa! Gardar esa tranquilidade, vaia! Agora collemos unha cagarría porque nos faltan datos. Hostia, non me fodas! Iso si que é bonito!

E dicía cousas maravillosas como, no transporte da madeira polo río abaixo, que lle levaba días, cando cadraba unha noite de lúa nova, e non se vía nada, sobre todo ó pé do río —son os únicos sitios onde conservamos bosque, o que lle chamamos bosque de corredor. E alí, claro, se é lúa nova e inda por riba estás á sombra das árbores, pois é todo unha pura escuridade. Eles o único medo que tiñan de noite —porque non lle tiñan medo a nada—, o único medo que tiñan era que viñese unha tronada. Eles facían unha presa nun sitio parado para facer noite, e que a madeira durmisse tamén alí flotando no río. Se viña unha tronada, o problema era que subía o nivel da auga e a madeira podía marchar polo río abaixo. Como sabían se a madeira marchara ou non? Pois dicíame el:

—Colliamos unha brasa do lume na man e na noite, que non se vía nada, botabámola ó río. E víase ir a brasa polo aire ardendo. Se caía e non se apagaba é que a madeira inda estaba. Se se apagaba é que había que empezar a ir río abaixo ás apalpadas.

Eu non vos quero cansar máis. Cóntovos un conto e o final dun alcume. Se eu vos preguntase agora aquí que é o peor que lle pode pasar neste mundo a unha persoa...

Antes, unha cántiga. É que me acordou antes na comida, oh! E un chiste, oh!! Boísimo, ademais. Que ten que ver coa importancia dos nomes, *Diooos!* É fundamental saber este chiste. Tédelo que apuntar, eh! Ou acordarvos! Calquera das dúas cousas vale.

A cántiga cantáronma a min, contáronma a min, e cantáronma, nun lugar que se chama *O Allo*, que queda cerca de *Zas*, tirando para a Costa da Morte. Pero a miña sorpresa foi que, chegando alí, o sitio do lado chámase *A Cebola*. E sei que o cura non o querían ben nunha das dúas parroquias. E un día nunha procesión cantou e dixo:

Son do Allo, son do Allo,
son do Allo e da Cebola.

Porque era cura das dúas parroquias, eh?

Son do Allo, son do Allo,
nunca *ieu* do Allo fora.

Eh? Para que soubesen os outros, eh? Pero como era cura non lle podían facer nada. Mentira! Menos meu tío Antonio, que pelexou cun cura e arrancoulle dun bocado un anaco dun brazo! De verdade, eh? No lugar de Vilameá.

Pero, se eu vos digo que é o peor que lle pode pasar a unha persoa neste mundo, unha das cousas peores é que te alcumen cun alcume que non che guste. Por exemplo, había un mozo —non vou dicir onde foi isto—, un día un veciño díxolle:

—Bobo!

E el dixo:

—Eu non son bobo!

—Bobo!

—Eu non son bobo!, eu son monosílabo!

Era *bo*, namais! E dicíanlle:

—Nooon, ti es moi bobo!

Claro, a todos lles pareceu simpático e todos lle chamaban *bobo*; bobo para arriba, bobo para abaixo; saía a ventá: “boobo”; ía para a horta: “boobo”, e un pódese fartar de que lle chamen *bobo*. El fartouse. E un día subiu á cociña, colleu un coitelo, baixou á corte e matou un boi. Que un día, nun instituto de Vigo, tiven que lles explicar que non era un asasinato, porque os bois que coñecían eran os das despedidas de solteira. Dixen:

—Non! Non! O das vacas! O das vacas!

Quitoulle a pel e asou a carne, e chamou polos veciños e díxolles:

—Vide que hoxe vouvos dar eu un xantar.

Comeron e beberon á conta del canto quixeron. Cando acabaron díxéronlle:

—Tes razón, ti bobo non es; ti es bobo e medio.

A el non lle quedaba nada de que gañar á vida, e colleu a pel do boi, encartouna e díxolles aos veciños:

—Vou vender a pel deste boi a Santiago de Compostela.

E foi, pero claro, el non sabía onde se vendían as peles dos bois. Foi á praza de abastos e pregoaba:

—Quen quere unha pel dun boi!???

Naada, ningún. Botouse a chover —cousa rara en Santiago— e el neses postos que hai, nesas casetas —teñen así unha miga de tellado, chamámoslle un *voladizo*, así botado para adiante—, e el arrimouse a unha parede para se cubrir. Pero claro, en Santiago non chove así [aceno de chover en vertical]; en Santiago chove así [aceno de chover en horizontal].

E que fixo? Desencartou a pel do boi, cubriuse con ela, e así arrimadiño á parede deulle o sono. E sentiu que lle picaban na pel. Mirou de esguello e viu que había alí un corvo picándolle nela, e que fixo? Envolveuno, atoulle unha

baraciña a unha pata e andaba co corvo de paseo por Santiago. Meteuse alí pola praza de Mazarelos e había, ata hai pouco, unha tenda de alfombras. A muller estaba na porta, a dona da tenda, e dixo:

- Canto quere por esa pel do boi, que lla compro eu?
- Canto me ofrece?
- Tres pesos en prata.

Moeda do peso en prata, así [aceno de moeda]. El vendeulla, e colleu os cartos. Pero había dous días que non xantaba e foi á rúa de San Pedro a unha casa de comidas e fixo unha cousa moi rara: meteu un peso en prata debaixo da *alfombrilla* da entrada. Colleu o outro peso en prata e tirouno no paraugueiro. O peso en prata que lle quedaba, meteuno debaixo dunha pata da mesa. Puxéronlle un prato para el e el dixo:

- Non, póñame dous.
- Pero, espera por alguén?
- Noon, un para min e outro para o corvo.
- Home, pero... *usté* comprenda que isto élle un restaurante. Aquí ós corvos non lles damos de comer coa xente na mesa.
- Non o traten de menos que lle é un animal sabio e adiviñador.
- E logo, que adiviña?

E como daquelas calquera vello sabía o que os animais falaban, que fixo? Tiroulle dunha pluma do rabo. E o corvo fixo:

- Ooooggghhhh!* [onomatopea de grallada].
- E que dixo?
- Pois dixo que se miraban debaixo da *alfombrilla* da entrada que seica lle hai un peso en prata.

E foron mirar. Caraaaai!!!

- E que máis sabe?
- Aaaahhra!* [onomatopea de grallada].
- Pois que se miran no paraugueiro que seica lle hai outro peso en prata.
- E que máis sabe?
- Aaaahhra!* [onomatopea de grallada].

—Pois que esta mesa está coxa porque debaixo dunha pata ten un peso en prata.

—Véndanos o corvo.

—Non, que me fai boa compañía.

—Pero pagámosllo polo que nos pida.

E sabedes canto lle pediu? Actualizando a moeda: 5 000 euros. E déronllos. Volveu para a aldea e dicíanlle os veciños:

—Que!? Bobo! Que? Vendíches a pel do boi en Santiago?

—Vendín.

—E canto che deron por ela?

—5 000 euros.

—5 000 euros!?

Parecelles bo negocio: non matan todos os bois da aldea! Marchan para Santiago vender as peles. Vendéronnas? Nin a primeira. E volveron coa idea de lle dar unha tunda. Fóronlle á porta da casa, chamaron pero el non lles abriu. Entón eles quixerónlle dar un castigo igualmente e déronllo de portas para fóra: cagáronlle todos alí diante. Viñeron —e isto é o máis asombroso do conto—, viñeron seis días seguidos de sol. Isto é un conto antigo; isto en Galicia non existía. Ao sexto día o mozo abriu a porta cun saco baleiro nunha man e unha vasoira na outra; varreu a merda para o saco e díxolles aos veciños:

—Vou vender a vosa merda a Santiago.

Meteuse alí, cruzou da Alameda para a rúa do Franco e a primeira bocarrúa á dereita, hai alí na esquina unha tenda de cosméticos de Yves Rocher, alá se puxo co saco aberto pregoando:

—Atención, señoras e señores! Vendo aquí un barro moi bo para o cute! Ó que é vello vólveo novo, ó que é feo pono guapo...

E a xente, por se ver guapa e nova, gasta unha de cartos en cada merda... Compráronlle o saco enteiro. Canto gañou con aquel saco de merda? 5 000 euros.

Volveu para a aldea e dicíanlle os veciños:

—Queee!?! Bobo! Vendiches a nosa merda?

—Vendín.

—Canto che deron por ela?

—5 000 euros.

—5 000 euros!!!???

Se polo miudo pagan tanto, ó xunto... Non se poñen a cagar para o remolque dun tractor un mes enteiro? Aos quince días puxéronlle as sobrecanizas. Arrancaron con el para Santiago sen toldear. Cando entran por Santiago, xa atrás del os municipais. Non levaban un certificado para transporte daquela mercancía: unha multa. Volveron co remolque enteiro e bascularon nun prado que daba ó río, viñeron os de medio ambiente: outra multa máis. Decía un vello alá:

—Que veña o cambio climático dunha vez, me *cagho* na contra!! Que acabe con nós!

Fóronlle á casa e non llo perdoaron. Xa non chamaron á porta. Rompéronlle a porta, entraron dentro a buscalo e non o atoparon. Pero cando saían, a un acordoulle mirar debaixo da cama e alí o estaba. E dicía a miña avoa:

—Collérono polos colares e tirárono para o camiño e plantáronlle lume á casa.

El quedou mirando como lle ardía a súa casa. Cando lle acabou de arder, esperou que arrefriase. Colleu un saco, varreu a borralla para o saco, e díxolles ós veciños:

—Vou vender a borralla da casa a Santiago.

Era ano santo, ano xacobeo. Onde se foi poñer? Na entrada da catedral. Non dicía nada, pero chegaban os peregrinos e os turistas, con esa curiosidade que traen:

—E logo, *usté* que vende aí?

—Estas son as cinzas do cabalo do apóstolo Santiago en paz descanse.

—E esas puntas?

—As das ferraduras.

—Véndanos unhas pouquiñas para levar de recordo.

E vendíallas así en botiños de iogur pequenos. Canto gañou con aquel saco de borralla? [5 000 euros!, din dende o público] Ai! Sabedes o caso! 5 000 euros! Volveu para a aldea:

—Queee!?! Bobo! Vendiches a borralla?

—Vendín.

—E canto che deron por ela?

—5 000 euros.

—5 000 euros!!!???

Daquelas as casas no rural non as pagaban nada. Todo o mundo quería ter un piso en Pontevedra, un piso en Santiago, un piso na Coruña, un piso en Vigo! E non collen e lle prenden lume ás casas? Collen a borralla, marchan para Santiago a vendela, e vendérona? [nega coa cabeza].

Entón volveron coa idea definitiva xa do que querían facer. Dixéronlle:

—A ti gústanche os sacos, verdade?

Abriron un saco e metérono dentro. Pecharon o saco e botárono ó lombo.

—Ímoste botar ó río. Acábansenos os problemas que temos contigo.

El ía no saco e ía dicindo:

—Eu non quero! Eu non queeero!

—Non, non queres pero vas.

—Non, xa sei que vou, pero non vou de boa gana.

—Non, pero vas.

Claro, deron as dúas da tarde, e ás dúas en punto, comían —comían en todas as casas, en todos os sitios, casas xa non tiñan—, comían o que era prato diario todos os días do ano: o caldo, e o caldo había que comelo quente. Se inda non chegaran ó río, o tempo que lles ía levar e volver xa atopaban o caldo frío. Entón que fixeron? Pousaron o saco no camiño e atárono arredor dun carballo cun adival, así ben forte, ben forte, e dixéronlle:

—Aí quedas media hora, o tempo que nos leva a nós ir á casa, comer o caldo e volver, desatarte e botarte ó río.

El quedou alí atado dicindo:

—Eu non queeero!, eu non queeero!, non queeero!

Non pasa polo camiño un home cun rabaño de ovellas e de carneiros? Ve un saco atado a un carballo dicindo:

—Eu non queeero! Eu non queeero!

Abriu o saco e dixo:

—Pero que é o que non queres?

—Non quero.

—Pero non quero que?

—Non quero.

—Pero que cousa non quere?

—Que non quero!

—Pero non quero que?

—Que non quero!! Que me levan á forza para me casar cunha filla do rei, que lle quedou agora solteira de segundas, e eu non quero.

E dixo o das ovellas e dos carneiros:

—Ai! Pero quero eu!

—*Bueno*, logo métase *usté* no saco.

E meteuse.

Cando chegan os veciños desatan o saco, bótano ó lombo, rindo todos de cara para o río e estrañoulles que o que ía no saco ía dicindo:

—Eu vou moi contento!

Chegaron con el ó río, non sei a que altura do Lérez, e alá o botan para o medio e medio. Veno afondar, volven para a aldea sacundindo as mans, coma quen “un traballo feito, unha ansia fóra”. E cando entran na aldea non vén o mozo cun rabaño de ovellas e de carneiros? E din:

—Pero como é posible se vimos de te botar ó río metido nun saco?

E dixo:

—Que sorte a miña!

—Pero, como sorte?

—Si, porque o río polo fondo...

Dicir dixo:

—...o Lérez polo fondo vaivos cheo de ovellas e de carneiros.

E os outros pola ansia arrancan correndo de cara para aí para a beira... Pero claro, estaba a marea alta, o río ía atoldado e non vían. E díxolles el:

—Non, tendes que facer como fixen eu e ilas buscar.

Seica pola ansia o que era fraquiño botábase á auga e dicía:

—Cada mergulliño un carneiriñooooo!!

O que era gordo botábase ó río e dicía:

—Cada mergullón un carneiroooooón!!!

Foron aparecer todos alá, flotando, á ría de Pontevedra. E ó mozo este xa nunca máis ninguén lle chamou bobo e quedou el sendo dono de todo e alcalde de ninguén. E aí acabou.

Garden algo para agora. Cántolles o chiste? Home, porque para o voso gremio é... vaia! Este é moi bonito porque conseguiu... ben, xa veredes o que conseguiu!

En Lalín hai un matrimonio maior que viven sós na casa. Dormen no piso de arriba. Un día sentiron que lles andaban abaixo, no comedor. Entón baixaron. Baixou ela adiante, que é máis valente, e o home detrás, collido así [encóllese] e non se lles ocorre mellor cousa que cando entran no comedor prenden a luz. Atoparon un ladrón alí cacheando. E o ladrón díxolles:

—Miren, eu asasino non son. Eu son ladrón, pero asasino, non. Pero *ustedes* víronme, e eu teño que matalos. Pero eu asasino non son. Entón dígame como se chama *usté*— díxolle á muller.

E dixo a muller:

—María Teresa.

—Pois xa non a podo matar. Non a podo matar porque María Teresa chámase miña nai tamén. E chamándose *usté* como a miña nai eu non teño corazón a matala. *Bueno*, pois dígame como se chama *usté*.

—Eu chámome José, pero *bueno*, aquí todos me coñecen por María Teresa.

E salváronse.

Nooon, pero que vos quería contar? E este xa é o último. Este é un caso paradigmático, que mo contou a min Pepe Rei. Pepe Rei é unha persoa extraordinaria, é un poeta. Pepe Rei tanto che di:

—A herba do Prado das Puzas en Quintela cheira a mazás asadas.

Como che di:

—O outro día puxen un enema. Eu nunca puxera un enema e pensei que cagaba o corazón.

Pois díxome un día que el fora denunciado polo sancristán porque mexou contra... É o chiste que teñen alí na aldea del, que en fronte da casa reitoral está a taberna. Entón, encherse a cervexas, aguantar a gana de ouriñar e despois irlle mexar ó peche da porta. Porque ten así unha carandola, destas que facían os ferreiros que é coma un pene, así coa cabeciña máis gorda, de ferro. O chiste estaba en mexar, facendo unha parábola, vas con gana... e deixala pingando. Xusto máis ou menos un pouquiño antes de que viñese o cura. Entón claro, cando o cura botaba a man... [abanea a cabeza con cara de fastío].

Un día viuno o sancristán e denunciouno. Están as actas no xulgado de Lalín para quen as queira ir ler. Dixo que estaba a xuíza e a secretaria detrás do ordenador, e dixo:

—É verdade que *usté* don José Rei —*hi, hi, hi, hi*— tal día mexou contra a porta —*hi, hi, hi, hi*— da reitoral?

E dixo Pepe Rei:

—É certo!

Seica o acusador fregaba as mans, coma quen: “está ganado este xuízo”.
Díxolle a xuíza:

—*Bueno, usté* ten algo que dicir que o poida exculpar?

—Teño!

—Pois dígao.

Levantou un dedo e dixo:

—Onde hai *orina* non se dá a *polilla*.

E quedou libre.

Pero non é este o caso! Isto é para anticiparvos quen é a persoa!! O caso é tan breve coma este. E despois xa rematamos.

Pepe Rei conta que... supoño que moitas de vós, moitos de vós recordades, quen sexades dunha aldea, o día da festa os fogueteiros, se viña un e lle pedía un foguete para botar... De feito en Sello, en Vilameá, viñan os ramistas e levaban polas casas catro ou cinco bombas para cada casa, que un día en Horta, na casa da miña tía Isaura quedaron sen o porral das cebolas, porque a bomba non lles subiu, caeu para abaixo e estoupar estoupou, xusto enriba do porral das cebolas. Tiveron que andar pedindo nelas. Eu recordo, era moi bonito, chegabas aos postres, *fsssss!* [onomatopea da mecha dun foguete] *bum bum bum, bum bum bum!* Emocionante para quen o viviu!

Había un home moi presumido alá tirando para Catasós, que lle pediu ao fogueteiro botar unha bomba. Pero el como era máis presumido ca o resto quería que fose de sete estralos. Aquí o número sete foi tratado hai unha miga en profundidade. Pois tamén! Que podía ser de oito ou de dez! Porque había xente que non oía ben e igual oía... máis ou menos! Ou xente que non sabía contar e dicían: “Aproximadamente...”. Pero deulle de sete estralos. Vós sabedes que daquela non había o escrúpulo que hai agora, e despois da pandemia moito máis, quen lle pasa un puro ó outro para que fume del? Iso foron tempos!

Entón deulle a faria tamén. Porque claro, despois viñeron uns foguetes que tiñan unha miguiña de mecha, e poñíaslle na mecha e xa subían. Pero había

uns, e eu téñoos botado, que tiñan un cilindriño coa pólvora amazotada e tiñas que lle poñer alí a brasa directa. E despois tiña o petoute da dinamita ou da pólvora ou da *virghen* que fose que estoupaba.

Entón el púxolle o... [fai o aceno de dar unha calada da faria] e pareceulle que non prendía. E foille soprar. [Achega a cara e asubía coma se o foguete subise queimándoo]

—Hostia!!

E claro, tirou co fogo. Botábanos dende un sitio alto. O fogo non colleu verticalidade. En balística entenderíase un tiro *fallido*, porque o tiro ben dado é o que fai parábola. Ese saíu así, pero como era dende un alto, pasou entre as campás da igrexa, e como ía, o fogo coa velocidade que leva, e a cana era... é unha cana inxel, non? Ía así a cana [aceno oscilante] e parecía que tocaba o alzado da hostia: *tanananana!* Seguiu para adiante e enriba dunha leira de millo deu o primeiro estralo: *boum!!* E aí perdeu xa a volatilidade e caeu no medio do millo. Aí deu os outros seis: *bum bum bum, bum bum bouuum!!!*

E quen alí estaban dixeron que saíron de entre o millo dezasete xabaríns, mais un home cos pantalóns baixados, que era o dono do chigre e chamábanlle de alcume O Tranquilo.

É o primeiro caso en Galicia de persoa que perdeu o seu alcume.

Moitísimas grazas!